ARTICOLUL ÎN GRAMATICILE ROMÂNEŞTI DIN SECOLELE AL XVIII-LEA ŞI AL XIX-LEA

DOINA COBEŢ

1. Concept

Articolul, ca şi numeralul, este una dintre cele mai controversate clase gramaticale din limba română. Identificat în istoria gramaticii româneşti ca parte de vorbire, ca pronume sau adjectiv pronominal ori ca element lingvistic cu rol de marcă a cazului, genului, numărului sau determinării substantivului pe care îl însoţeşte, articolul rămâne şi în literatura de specialitate din ultimele decenii subiect de dispută în ceea ce priveşte încadrarea acestuia în structura morfologică a limbii. În gramaticile şi studiile actuale de factură clasică[1], articolul este tratat ca parte de vorbire, cu trăsături specifice individualizatoare. Astfel, în *Gramatica Academiei*, articolul este definit ca „partea de vorbire care se declină şi însoţeşte substantivul, având rolul de a arăta în ce măsură obiectul denumit prin substantivul respectiv este cunoscut vorbitorilor"[2], făcându-se precizarea că este „un simplu instrument gramatical, fără sens lexical", care „exprimă gradul în care vorbitorii individualizează obiectele despre care se vorbeşte"[3]. Ceea ce justifică, după autorii tratatului, considerarea articolului ca parte de vorbire este o anumită „independenţă formală (articolul nehotărât, posesiv şi demonstrativ totdeauna şi chiar cel hotărât propriu-zis în exemple ca *lui Ion*), precum şi caracterul analizabil al structurii sale interne în rădăcină [...] + desinenţe"[4]. Mioara Avram consideră articolul „partea de vorbire flexibilă cu rol de cuvânt ajutător care însoţeşte un substantiv, arătând, de obicei, măsura în care obiectul denumit este cunoscut vorbitorilor sau, altfel spus, gradul de individualizare a obiectului denumit"[5]. C. Dimitriu admite articolul ca

---

[1] Vezi *Gramatica limbii române*. Vol. I. Ediţia a II-a revăzută şi adăugită, Bucureşti, Editura Academiei Române, 1963, p. 97–113; Mioara Avram, *Gramatica pentru toţi*. Ediţia a II-a revăzută şi adăugită, Bucureşti, Editura Humanitas, 1997, p. 87–110; Corneliu Dimitriu, *Articolul trebuie exclus din rândul părţilor de vorbire?*, în SCL, XLIII, 1992, nr. 2, p. 159–171, şi *Gramatica limbii române explicată*, Iaşi, Editura Virginia, 1994, p. 150–190.

[2] *Gramatica limbii române*..., p. 97.

[3] *Ibidem*.

[4] *Ibidem*, p. 32.

[5] Mioara Avram, *Gramatica*..., p. 89.

ALIL, t. XLII – XLIII, 2002 – 2003, Bucureşti, p. 47–63

BDD-A1300 © 2002-2003 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.58 (2026-11-16 20:50:49 UTC)

parte de vorbire, dar face distincția între formele articolului nehotărât, ale celui posesiv-genitival, ale celui adjectival, precum și forma proclitică a articolului hotărât (*lui*), pe care le consideră „cuvinte-morfem (care se opun cuvintelor cu funcție sintactică și celor câteva cu funcție exclusiv stilistică)"[6], cu statut de parte de vorbire, și formele articolului hotărât enclitic (*-l*, *-le*, *-lui*, *-a* etc.) aglutinate cu partea de vorbire însoțită, pe care le numește „morfeme propriu-zise", adică „segmente (părți) de cuvânt"[7], care nu pot reprezenta o parte de vorbire.

Părerea opusă este a specialiștilor, mai ales de orientare structuralistă, care, considerând articolul „o categorie extrem de eterogenă de elemente, având în limbă roluri foarte diferite, disparate, greu de redus la o clasă unică"[8], îl exclud dintre părțile de vorbire ale limbii române[9].

Principalele argumente aduse în discuție sunt: 1. conținutul abstract și gramatical al articolelor, „care nu poate fi definit sau descris [...] decât pornind de la [gruparea] substantiv + articol", în care „prezența articolului nu adaugă nici un sens nou substantivului", spre deosebire de ceilalți determinanți nominali, care „aduc întotdeauna într-un fel sau altul o informație suplimentară"[10]. Alăturarea articolelor la substantiv „are ca efect numai restrângerea sferei de referire a substantivului, limitând, până la individualizare, obiectele indicate de substantiv"[11]; 2. numărul foarte mic al elementelor lingvistice considerate articole, „mult mai restrâns decât al oricărei alte părți de vorbire"[12]; 3. caracterul strict limitat al distribuției acestor elemente, care „nu se întrebuințează decât ca o anexă a numelui"[13]. Ca urmare, articolele sunt considerate morfeme ale categoriei gramaticale a determinării, dar și morfeme ale numărului, genului și cazului substantivului, afixe gramaticale, instrumente ale substantivării etc. În cadrul categoriei gramaticale a determinării, Paula Diaconescu stabilește trei opoziții: „a) subst. nearticulat (*câine*)/subst. cu art. indefinit (*un câine*); b) subst. nearticulat (*câine*)/subst. cu art definit (*câinele*); c) subst. cu art. indefinit (*un câine*)/subst. cu art.

---

[6] C. Dimitriu, *Gramatica...*, p. 162.

[7] *Ibidem*, p. 163.

[8] Iorgu Iordan, Valeria Guțu-Romalo, Alexandru Niculescu, *Structura morfologică a limbii române contemporane*, București, Editura Științifică, 1967, p. 172; în continuare *SMLRC*.

[9] Vezi I. Coteanu, *Contribuții la teoria articolului*, în SCL, IX, 1958, nr. 1, p. 17–44; Valeria Guțu-Romalo, *Unele valori ale articolului în limba română actuală*, în *Omagiu lui Iorgu Iordan cu prilejul împlinirii a 70 de ani*, București, Editura Academiei Române, 1958, p. 365–369, și *Articolul și categoria determinării în limba română*, în *Elemente de lingvistică structurală*, București, Editura Științifică, 1967, p. 225–236; Paula Diaconescu, *Un mod de descriere a flexiunii nominale, cu aplicație în limba română contemporană*, în SCL, XII, 1961, nr. 2, p. 163–192; *SMLRC*, p. 166–179; Ion Z. Coja, *Articolul – parte de vorbire sau morfem al determinării?*, în SCL, XX, 1969, nr. 2, p. 167–181; Iorgu Iordan, Vladimir Robu, *Limba română contemporană*, București, Editura Didactică și Pedagogică, 1978, p. 355–363; D. Irimia, *Gramatica limbii române*, Iași, Polirom, 1997, p. 54–59.

[10] *SMLRC*, p. 167.

[11] *Ibidem.*

[12] *Ibidem.*

[13] I. Coteanu, *Contribuții...*, p. 41.

BDD-A1300 © 2002-2003 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.58 (2026-11-16 20:50:49 UTC)

definit (*câinele*)"[14], acceptate, cu alți termeni, de Valeria Guțu-Romalo: „1. (a) nedeterminat – (b) determinat nehotărât; 2. (a) nedeterminat – (c) determinat hotărât; 3. (b) determinat nehotărât – (c) determinat hotărât"[15] şi de autorii lucrării *SMLRC*: „(1) nedeterminat – determinat definit; (2) nedeterminat – determinat nedefinit; (3) determinat nedefinit – determinat definit"[16]. În *SMLRC* se face precizarea că articolul are rol de morfem al determinării „numai în situațiile în care este posibilă măcar una dintre opozițiile proprii categoriei determinării, şi anume dacă această opoziție apare în cursul întregii paradigme a cuvântului"[17]. D. Irimia distinge în cadrul categoriei determinării tot trei termeni: „nedeterminare/ determinare minimă (sau nedefinită)/ determinare maximă (sau definită)", considerând opoziția internă „graduală" cu „două variante: nedeterminare – determinare: *student – un student/studentul*, determinare minimă – determinare maximă: *un student – studentul*"[18].

Privind din perspectivă istorică studiul articolului în gramaticile româneşti din secolele al XVIII-lea şi al XIX-lea, trebuie de la început să subliniem faptul că articolul, datorită conținutului său abstract şi gramatical, dar mai ales valorilor şi distribuției speciilor lui, la care se adaugă numeroasele probleme de cultivare a limbii pe care acesta le pune, a fost una dintre clasele gramaticale care a preocupat în mod deosebit pe autori, soluțiile propuse fiind determinate, în primul rând, de modelele folosite ca izvoare şi de pregătirea filologică (şi filozofică) a autorilor. Cercetarea noastră începe cu prima gramatică a limbii române, *Gramatica rumânească* (1757) a lui Dimitrie Eustatievici Braşoveanul, şi continuă cu cele mai importante gramatici (tipărite şi în manuscris)[19] din această perioadă, limitându-se la analiza a trei aspecte ale studiului articolului: conceptul de articol, definirea acestuia şi clasificarea speciilor de articol. Ca şi în lucrările actuale de gramatică, o problemă importantă şi, în acelaşi timp, dificilă pentru cei mai mulți dintre autori a fost încadrarea articolului în structura morfologică a limbii şi identificarea speciilor acestuia, în condițiile în care, datorită pe de o parte omonimiei unor forme ale articolului cu forme ale pronumelui nehotărât, demonstrativ şi personal, iar pe de altă parte confuziei între articol ca marcă a cazului şi prepoziții care exprimă cazul, în clasa

[14] Paula Diaconescu, *Un mod de descriere...*, p. 169.

[15] Valeria Guțu-Romalo, *Articolul...*, p. 229.

[16] *SMLRC*, p. 169.

[17] *Ibidem*, p. 171.

[18] D. Irimia, *Gramatica...*, p. 54.

[19] Din numărul foarte mare de gramatici care s-au scris începând din 1757 până spre sfârşitul secolului al XIX-lea am selectat un număr de 44 de lucrări, tipărite şi în manuscris, pe care le-am considerat, prin soluțiile propuse de autori, relevante pentru cercetarea noastră. Din categoria gramaticilor româneşti scrise într-o limbă străină am luat în studiu numai gramatici redactate în latină. De asemenea, am folosit şi gramatici bilingve care aduc un punct de vedere nou în interpretarea faptelor de limbă.

BDD-A1300 © 2002-2003 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.58 (2026-11-16 20:50:49 UTC)

articolului au fost incluse pronume nehotărâte, pronume şi adjective pronominale demonstrative, formele scurte de dativ ale pronumelui personal, prepoziții etc. Articolul este identificat, ca *parte de vorbire*, în marea majoritate a gramaticilor studiate: *M* 4^{r}, *Mi* 10, *V* 19, *T* 7, *Ab* 23^{v}, *Ma* 1^{2}, *DL* 34, *GB* 11, *H* 32, *S* 24, *P* 31, *Gr*^{1} 9^{v}, *Gr*^{2} 7^{r}, *Gr*^{3} 8^{r}, *BGR-N* 7, *Pt* 21, *B*9, *I*^{1} 11, *I*^{2} 15, *CC* 7, *Hl* 9, *Ci* 37, *Str* 90, *Tk* 21, *Gh* 88, *N* 94.

Numărul gramaticilor în care articolul nu figurează printre părțile de vorbire este mult mai mic, acesta fiind considerat fie pronume sau adjectiv pronominal care însoțește substantivul, arătând gradul de individualizare a obiectului denumit de substantiv, dar şi cazul, genul şi numărul substantivului şi, în consecință, este studiat în clasa pronumelui, a adjectivului sau împreună cu substantivul ori adjectivul, de obicei, la declinare, fie „cuvânt", „particulă", „semn" etc. cu rol de indice al determinării substantivului sau al genului, cazului şi numărului acestuia, şi în această situație este tratat în clasa numelui, la declinare sau în capitole speciale. Dintre aceste lucrări ne vom referi la cele mai importante pentru momentul în care au fost scrise. Eustatievici Braşoveanul este primul autor de gramatică care susține că articolul („încheietura") nu poate reprezenta în română o parte de vorbire, întrucât „nu are atâta putere cât în limba elinească" (*E* 26^{r}). El îl include în clasa pronumelui, identificându-l în pronumele demonstrativ, relativ şi personal (*acest*, *-sta*, *-stă*; *acela*, *-l*, *-ea*; *care*; *cel ce*; *ceea ce*; *cine*; *ce*; *el*, *ea*, *ei*, *ele*; *ibidem*, f. 39^{r}–40^{r}), care se pun „înainte sau pe urma cuvântului. Care să pune înaintea cuvântului este mai vârtos pentru cunoaşterea neamului [...]. Iară ceea ce să pune pe urma cuvântului aduce aminte pre cele din înainte" (*ibidem*, f. 38^{v}–39^{r}). În manuscrisul intitulat *Institutiones linguae valachicae*, care reprezintă, după cum a demonstrat Gh. Chivu[20], prima gramatică românească scrisă în limba latină, în jurul anului 1770, nu se întâlneşte nici o referire la conceptul de articol. Pentru autorul încă necunoscut al acestui manuscris, formele articulate ale substantivului sunt „forme duble de nominativ" (*ILV* 61), iar articolul proclitic *lui* este „o particulă" care „se pune înaintea numelor proprii ca în *lui Petru*, însă la apelative este postpusă, ca în *omului*" (*ibidem*). Dacă articolele nehotărâte *un*, *o* sunt incluse în clasa adjectivului (p. 79), articolele posesive *al*, *a*, *ai*, *ale* sunt considerate „particule" care „se antepun adjectivelor posesive când acestea preced substantivul sau [...] pronumelor posesive" (p. 87, 89), iar articolele adjectivale, pronume demonstrative (p. 91). Amfilohie Hotiniul[21], autorul lucrării *Lecțione...*, Iaşi, 1789, influențat de gramatica limbii italiene şi a limbii franceze, consideră articolele „părticeli" care „ne slujesc [...] pentru însemnare[a] căderilor" (*A* 24) şi le identifică în prepozițiile *a*, *de*, *la*, folosite pentru exprimarea cazurilor genitiv, dativ şi ablativ. Budai-Deleanu, deşi convins de importanța articolului în

[20] *Institutiones linguae valachicae, prima gramatică românească scrisă în limba latină*, în LR, XLI, 1992, nr. 1–2, p. 11–18.

[21] Vezi N. A. Ursu, *Gramatica lui Amfilohie Hotiniul (Lecțione, Iaşi, 1789)*, în LR, XLIV, 1995, nr. 9–10, p. 573–580.

BDD-A1300 © 2002-2003 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.58 (2026-11-16 20:50:49 UTC)

limba română (dovadă atenţia deosebită pe care o acordă studiului originii şi folosirii formelor lui, polemizând adesea cu alţi cărturari, îndeosebi cu Molnar şi Tempea), totuşi nu îl consideră parte de vorbire, dar îl tratează atât separat, în capitole speciale (din partea a doua a gramaticii sale, consacrată morfologiei, f. 5^{r}–7^{r}, şi din partea a treia, *Pentru sintazis*, f. 95^{r}–96^{v}), cât şi împreună cu substantivul, la declinare (f. 8^{r}–24^{v}). Principalul argument este modelul gramaticii latine: „La latini au fost articul şi cu toate acelea n-au fost numărat cătră părţile voroavei; de bună samă din pricina căci articulul era luat de la pronume; fiind dară că şi la noi articulele sunt părticele prefăcute din pronume sau şi din prepoziţii, drept aceasta nice noi le vom număra la părţile voroavei" (*BD* 1^{r}). Alt autor care nu include articolul printre părţile de vorbire este Tincu-Velea. Susţinând că „articul proprie în limba română nu este, ci aceea ce numim noi articuli sunt [...] pronumele demunstrative" (*Vl* 78^{r}–78^{v}), Velea tratează articolul în paragrafele consacrate declinării substantivului şi adjectivului, discutând detaliat numai formele articolului hotărât enclitic şi regulile de folosire a acestuia (f. 78^{r}–84^{r}). Dacă în *Gramatică românească* (1828) Heliade identifică articolul ca parte de vorbire (*H* 3–4, 32), în lucrările sale de gramatică publicate mai târziu, în 1841, *Prescurtare de gramatica limbei romano-italiene* şi *Paralelism între limba română şi italiană*, îl consideră adjectiv demonstrativ: „Vorbind, în loc de a zice *acel om* (ştiut sau despre care am vorbit sau ştim), zicem mai pe scurt *omu-lu* sau *omulu* [...]. Aceşti ajectivi demonstrativi făcuţi prin prescurtare s-au numit de grămatici şi articoli pentru că se închieiu cu substantivii şi ajectivii [...], făcându-se o vorbă" (*HPR* 32; cf. *HPAR* 41). În gramatica lui Laurian, *Tentamen criticum in linguam romanicam* (1840), articolul este inclus în clasa pronumelui demonstrativ, fără ca autorul să facă referiri speciale la acesta. Laurian îl identifică în adjectivul pronominal demonstrativ „*ellu, ella, elli, elle*" care se postpune substantivului determinat, numindu-se, astfel, articol: „Demonstrativum *ellu* substantivo postpositum, eique articulate conjunctum vocatur articulus" (*L* 90–91). Precursor al teoriei potrivit căreia articolul este marcă a determinării substantivului pe care îl însoţeşte este Câmpeanu, care include articolele în clasa substantivului, considerându-le „semnele din care se poate cunoaşte dacă un nume este determinat sau nu" (*Cm*^{1} 38). Articolele nu pot reprezenta o parte de vorbire pentru că „nu sunt decât nişte finale de ale pronumelor personale de persoana a treia sing. şi plur., finale ce aplicate la substantivele nedeterminate ca articuli le determinează sau le articulează" (*Cm*^{2} 57). În concepţia autorului, a determina un nume „însemnează a-l lua din sfera genului şi a-l pune în aceea a individului sau a-i schimba caracterul generic în acel individual" (*Cm*^{1} 38). Împărţind sferele cunoaşterii obiectelor în „singulară, particulară şi generală (universală)", Câmpeanu consideră formele de singular masculin şi feminin ale articolului hotărât şi nehotărât ca „semne" ale determinării „sferei singulare", alături de adjectivele pronominale demonstrative (*acesta, aceasta, acela, aceea*) şi relative (*carele, carea*) (*ibidem*, p. 165), iar formele de plural masculin şi feminin ale articolului hotărât ca „semne" ale

BDD-A1300 © 2002-2003 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.58 (2026-11-16 20:50:49 UTC)

determinării „sferei particulare", alături de „adiectivii cantitativi *unii, unele, niște*", de adjectivele pronominale demonstrative „*acestia, acestea, aceia, acelea*" și relative „*carii, care*" (*ibidem*, p. 165–166). În afară de „semne" ale determinării substantivului, articolele sunt și „semne de relație între nume" (deci mărci ale cazurilor), care se supun „mai întei unor forme de schimbări, iară după aceea printr-înșii și numele" (*ibidem*, p. 43), forme pe care le numește „declinații" (*ibidem*, p. 166). Tot ca „finale" ale substantivului, cu rol de determinare a acestuia, sunt interpretate articolele hotărâte și de Măcărescu (*Mc* 13). Substantivul articulat „arată că el este întrebuințat într-un înțeles deplin determinat, așa d. e. când zicem: *omul*, numele acesta este deplin determinat, pentru că se înțelege omul acesta sau acela, adecă numai acela despre carele anume vorbim" (*ibidem*, p. 85–86). Același rol de indice al determinării substantivului i se atribuie articolului și în gramatica lui Massim, autorul susținând că substantivul sau adjectivul calificat care primește articol „este luat în înțeles determinat" (*Ms* 35), fără, însă, ca determinarea să fie deplină: „spre a-l determina deplin, caută să mai adaug ceva, s. e. *omu-l ce vezi, omu-l de care ți-am vorbit ieri*" (*ibidem*, p. 6). Dacă în *Compendiu de gramateca limbei române* (1855) Cipariu identifică articolul ca parte de vorbire „care adăugându-se la nume substantive sau adiective și la participie determinează mai de aproape lucrurile însemnate" (*CC* 7), în *Gramateca limbei române. Partea I. Analitică* (1869) îl exclude dintre părțile de vorbire datorită originii sale pronominale: „Unii gramatici mai adaug și articlii, ca a noua parte a cuvântarei; ei, însă, în tot respectul, se țin de clasa pronumelor" (*CG* I, 169). Întrucât rolul principal al articolului este de a determina „obiectul anumit" (*ibidem*, p. 257) și de a fi „relativ în cazurile secundare" (*ibidem*, p. 182), Cipariu îl studiază la nume, în capitolul despre declinare, dar și la pronume, ca pronume „relativ articular" (*ibidem*, p. 257–258). Nici în gramaticile lui Manliu articolul nu reprezintă o parte de vorbire, ci o clasă de „mici vorbe cari se pun în urma substantivelor (sau adjectivelor) spre a le hotărî sau lega cu alte vorbe" (*Mnl*[1] 32) sau „o vorbă flexibilă care se pune ori înaintea, ori în urma substantivului și a adjectivului spre a-l determina în raport cu alte vorbe" (*Mnl*[2] 25), deci, ca și la Cipariu, o marcă a determinării și a cazului substantivului (și adjectivului). În privința articolelor hotărâte, Manliu subliniază faptul că acestea „n-au în sine nici o însemnare, decât numai în unire cu substantivul sau adjectivul pe care îl determină și cu care formează o singură vorbă [...]. Acești articli se pot considera ca niște sufixe ale substantivelor" (*ibidem*). În gramatica lui Crasan, cuvintele limbii sunt grupate în două clase: materiale (care „reprezintă ceva când le zicem singure") și formale (care „sunt niște sunete sau forme goale fără nici un înțeles de sine, ci servind în cuvântare spre a arăta relațiunile, legăturile dintre cele dântâi, ori spre a le determina pe acestea") (*Cr* 29). În clasa cuvintelor formale, alături de prepoziții, adverbe formale și conjuncții, Crasan include și articolele, deoarece „servesc la determinarea numelor" (*ibidem*, p. 30) „în raport sau în legătură cu alte vorbe" (*ibidem*, p. 42).

BDD-A1300 © 2002-2003 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.58 (2026-11-16 20:50:49 UTC)

2. Definiţie

În istoria gramaticii româneşti o definiţie generală a clasei articolului a fost dificil de dat, din mai multe motive[22]: 1. conţinutul exclusiv gramatical al articolelor; 2. natura eterogenă a elementelor cuprinse de autori în clasa articolului; 3. valorile şi originea articolelor; 4. structura clasei articolului cu cele patru componente (articol hotărât, articol nehotărât, articol posesiv-genitival, articol adjectival) apare târziu în gramatica românească, abia spre sfârşitul secolului al XIX-lea. În consecinţă, definiţiile diferă, de regulă, de la un autor la altul sau de la o etapă la alta din evoluţia studiului gramatical în această perioadă, în funcţie de numărul tipurilor de articol identificate şi de particularităţile considerate definitorii pentru fiecare dintre aceste tipuri. Astfel, până la gramatica lui Heliade din 1828, şi mai târziu într-un număr relativ mic de lucrări, ceea ce se indică în definiţii pentru individualizarea articolului (între celelalte părţi de vorbire) este rolul acestuia de a fi marcă a cazului sau/şi a genului şi a numărului numelui pe care îl însoţeşte. Dacă Micu este primul autor care remarcă rolul articolului de indice al cazului, justificându-l prin faptul că „în limba daco-română terminaţia numelui rămâne aceeaşi în toate cazurile" (*Mi* 10, trad. n.), Tempea are meritul de a fi formulat primul o definiţie care enunţă această funcţie a articolului: „articolul este cuvânt care în limba românească însemnează încheietură, pentru că să încheie cu numele şi arată în ce cădere este numele, căci în limba românească, precum şi în cea talienească şi în cea francească, numai articulul arată căderea" (*T* 7). În gramatica lui Alboteanu, care are ca model gramatica lui Tempea, articolul este definit ca „partea întâi a etimologhiei, plecătoare, care în limba românească însămnează încheietură, pentru că să încheie cu numele şi arată în ce cădere este numele" (*Ab* 22[r]). Săulescu consideră articolul „organ al declinării" tuturor „părţilor declinive" din limba română sau „încheietura prin carea se declină sau se apleacă părţile cuvântului cele declinive" (*S* 24). Mai târziu, Platon defineşte articolul ca fiind „un cuvânt mic ce se pune sau se adaoge ori la începutul ori la sfârşitul unui nume pentru ca să-l încheie mai bine cu alte nume ce-l urmează, hotărând totodată şi genul numelor" (*Pt* 21). În capitolul referitor la sintaxa articolului, Platon completează această definiţie, evidenţiind funcţia principală a articolului: „articulii [...] hotăresc însemnarea unui substantiv [...] [şi] prevestesc oarecum încheierea sau legătura substantivului şi cu alte feluri de cuvinte" (*ibidem*, p. 103). Pentru Ianovici, articolul este „un feliu de cuvânt care arată genul (neamul) şi de multe ori numărul şi căderile altor cuvinte declinabile" (I^1 11; cf. I^2 15). Începând cu gramatica lui Heliade, în definirea articolului se introduce, sub influenţa gramaticii moderne (franceze, în primul rând), noţiunea de marcă a determinării substantivului (sau adjectivului), considerată esenţială, pe care unii autori o completează cu

[22] Vezi şi Mioara Avram, *Gramatica...*, p. 65.

BDD-A1300 © 2002-2003 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.58 (2026-11-16 20:50:49 UTC)

cea de indice al genului sau al cazului. Înaintea lui Heliade, Văcărescu definește articolul, însă numai pe cel hotărât, prin raportare la noțiunea de determinare (sub influența gramaticii italiene): „articolul sau încheietura este una din părțile cuvântului ce să înduplecă, care adăogându-se și unindu-se la nume și la pronume are putere a hotărî și a face să să înțeleagă lucrul ce s-au zis mai înainte" (*V* 19). Heliade consideră articolul „o mică zicere care se pune în urma și înaintea substantivelor și a adjectivelor ca să le defineze" (*H* 32). Sub influența gramaticii lui Heliade, I. Pop definește articolul ca fiind „un fel de adjectiv hotărâtor care se pune mai vârtos la sfârșitul substantivelor și adjectivelor ca să le hotărască însemnarea" (*P* 31), iar Bariț „o zicere mică mutarnică, care se pune în limba nemțească numai înaintea, iar în limba românească și în urma substantivelor ca să facă ființele definite ori nedefinite" (*BGR-N* 14). În gramatica lui Bălășescu, articolul este „o parte a cuvântului declinătoare, care, puindu-se după nume, ii arată hotărârea și aplecarea lui, adecă în ce număr, caz și gen este" (*B* 10). Unul dintre cele mai bune comentarii cu privire la caracterul aparte al articolului între celelalte părți de vorbire se întâlnește în gramatica lui Strajan: „Articlul este o parte flexibilă a vorbirii, deosebită de celelalte atât prin înțelesul, cât și prin întrebuințarea sa. El nu înseamnă nici substanță, nici însușire, cantitate sau lucrare, nici o noțiune de raport, de timp, de loc sau de mod ca celelalte părți ale vorbirii; pentru aceea nici nu poate sta singur în propoziție [...]. Scopul și funcțiunea articlului este de a determina numele lângă care stă, deosebindu-l de altele de același fel" (*Str* 100–101). Concluzia autorului este: „Articlul înseamnă deci ideea determinațiunii sau deosebirii unui nume ori pronume de către altele" (*ibidem*, p. 90).

3. Clasificarea articolelor

În gramaticile studiate, criteriile pentru identificarea și clasificarea articolelor sunt foarte diferite și nu pot fi aplicate global la toate tipurile de articol. Întrucât în marea majoritate a gramaticilor acestea nu sunt formulate explicit, de un real folos pentru recunoașterea lor sunt definițiile și termenii pentru fiecare tip de articol, care, de obicei, diferă de la o gramatică (sau perioadă) la alta. Principalele criterii[23] care au fost avute în vedere de autori sunt: 1. gradul de individualizare exprimat de articol; 2. partea de vorbire din care provine articolul; 3. partea de vorbire care este însoțită de articol; 4. poziția articolului față de cuvântul pe care îl însoțește; 5. rolul articolului adjectival de element de relație într-o sintagmă nominală formată dintr-un substantiv articulat și un adjectiv calificativ postpus; 6. caracterul și primatul originii tipurilor de articol; 7. forma articolelor etc.

Dintre criteriile enumerate, singurul care apare în majoritatea gramaticilor este gradul de individualizare exprimat de articol, celelalte fiind folosite separat

[23] Vezi și C. Dimitriu, *Gramatica...*, p. 166.

BDD-A1300 © 2002-2003 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.58 (2026-11-16 20:50:49 UTC)

pentru un anumit tip de articol sau în diferite combinaţii, în funcţie de numărul tipurilor de articol identificate şi de particularitatea (ori funcţia) care a fost stabilită de autori pentru fiecare tip. După *gradul de individualizare*, articolele au fost clasificate în *articole hotărâte* şi *articole nehotărâte* (ex. *Mi* 10, *T* 8, *Ab* 24^{r}, *BD* 5^{r}, *Ma* 1^{2}, *S* 25, *Gr*^{3} 10^{r}, *BGR-N* 15, *Cm*^{1} 39, *N* 94, 106, *Mnl*^{2} 26, *Tk* 38). Avându-se în vedere *partea de vorbire din care provin articolele*, s-au identificat: *articolul arătătoriu* şi *săvârşitoriu* (= articolul demonstrativ) (*V* 21), *articolul nesăvârşitoriu* (= articolul nehotărât) (*ibidem*), numite şi *articoli dă pronume* (*ibidem*), *articolul arătător* (= articolul demonstrativ) (*Gr*^{3} 10^{r}), *articolul numeral* (= articolul nehotărât) (*Gh* 93, *Mnl*^{3} 156), *articolul pronominal* sau *prepoziţional* (= articolul posesiv-genitival) (*Mnl*^{3} 156). După *partea de vorbire însoţită de articol* au fost distinse: *articolul adjectival* (*Hl* 10, *Cm*^{2} 74, *Mnl*^{2} 26, *Gh* 91, *N* 106, *Mnl*^{3}156, *Ph* 198), *articolul pronominal* (= articolul posesiv-genitival) (*Cm*^{2} 74, *Gh* 91), *articolul pronominal* (= deicticul *-a* din structura pronumelui demonstrativ, ex. *acesta*) (*Hl* 10), *articolul nominal* (= articolul hotărât şi articolul posesiv-genitival) (*ibidem*, p.10, 60), *articolul substantival* (= articolul posesiv-genitival) (*Mnl*^{2} 26), *articolul substantival* (= articolul hotărât) (*Gh* 88, *Mnl*^{3} 155, *Ph* 198). După *poziţia articolului faţă de cuvântul pe care îl însoţeşte* se întâlnesc două tipuri de clasificări. Primul apare la Heliade, care grupează articolele în: articole care se postpun substantivului sau adjectivului (= articolele hotărâte) şi articole care precedă adjectivele (= articolele adjectivale) (*H* 33–34). Acest tip de clasificare se întâlneşte şi în alte gramatici care au avut ca model gramatica lui Heliade (ex. *Gr*^{1} 9^{v}–10^{r}, *Gr*^{2} 7^{r}, 11^{r}). Al doilea tip este cel cunoscut, după care articolele se clasifică în *articole enclitice* şi *articole proclitice* (*Cr* 21–22, *Mnl*^{3} 155–156). Pentru identificarea articolului adjectival, unii autori au avut în vedere încă un criteriu, şi anume *rolul articolului ca element de relaţie într-o sintagmă nominală* formată dintr-un substantiv articulat şi un adjectiv calificativ postpus, articolul fiind numit *articol relativ* (*S* 25, *Gr*^{3} 10^{r}). După *caracterul* şi *primatul originii lor*, articolele au fost clasificate în *articole proprii* sau *propriu-zise* (= articolele hotărâte) şi *articole improprii* (= articolele adjectivale şi articolele posesive) (*Ms* 36, *Mnl*^{1} 33, *Cm*^{2} 74, *Str* 101, *Mnl*^{2} 25), *articole proprii* (= articolele hotărâte) şi *articole improprii* (= adjective pronominale demonstrative interogative, relative şi nehotărâte) (*Cr* 43–44) sau în *articole primare* (= articolele hotărâte) şi *articole secundare* (= articolele adjectivale) (*CC* 8–9, *CG* II, 116). În sfârşit, *după formă*, au fost identificate două tipuri: *articole scurtate* (= articolele hotărâte) şi *articole întregi* (= articolele adjectivale şi articolele posesive) (*Str* 101, *Mnl*^{2} 25).

Întrucât recunoaşterea tipurilor de articol s-a făcut diferit în timp, tabloul pe care îl oferă clasificarea acestora, privită în perspectivă istorică, se caracterizează printr-o mare varietate de elemente. Astfel, clasa articolului este fie redusă la un singur tip de articol, întotdeauna articolul hotărât, fie lărgită până la un număr de cinci tipuri.

BDD-A1300 © 2002-2003 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.58 (2026-11-16 20:50:49 UTC)

3.1. *Gramatici în care clasa articolului este reprezentată de un singur tip de articol, articolul hotărât*

Numărul acestor gramatici este mic: *DL* 34, *L* 90–91, *B* 10, *Mc* 13–17.

Observații:

Bălăşescu, admițând pentru română numai articolul hotărât, ia atitudine împotriva acelor autori de gramatică ce au identificat articolul nehotărât, explicând că limba română nu poate avea acest articol, întrucât „*unu* (*unus*, *ein*) la singurit este adgectiv numeral, iar la înmulțit *unii* (*nonnulli*, *einige*) este pronume nedefinit [...]. Dar dacă cineva adaogă în vorbirea ori în scrierea sa pe *unul* ca articlu nedefinit, acela imitează pe germani, lucrând în contra limbei rom., fiindcă *unul* în limba rom. socotit de articlu nedefinit este streinism, germanism, barbarism" (*B* 13).

În capitolul *Aplicația articului* [sic!], Măcărescu discută formele *al*, *a*, *ai*, *ale*, pe care, însă, nu le consideră un tip nou de articol: „Articulul, când se aplică cu pronumele sau cu vreun genitiv, se unește totdeauna cu particula *a*, caracteristica genitivului, şi aşa din *l*, *i*, *le* se fac: *al*, *ai*, *ale*" (*Mc* 87). Articolele nehotărâte „*un–unul*, *o–una*, *nişte–unii*, *nişte–unele*" sunt considerate „adiectivi nedeterminativi" (*ibidem*, p. 35).

3.2. *Gramatici în care clasa articolului cuprinde două tipuri de articole*

Clasificarea articolelor în aceste gramatici are patru grupaje:

a) articole care se folosesc înaintea numelui pe care îl însoțesc şi articole care se postpun numelui. Această clasificare apare în gramatica lui Macarie. Autorul include în prima categorie adjective pronominale demonstrative şi relative (*cel*, *cela*, *cest*, *cesta*, *cea*, *ceea*, *ceastă*, *ceasta*, *care*, *carele*, *carea*, *ce*, *ăl*, *a*, *ăi*, *ale*), iar în a doua articolele hotărâte (*M* 4^{r}–9^{v}). În fapt, singurul articol identificat de Macarie este articolul hotărât;

b) *articol hotărât – articol nehotărât: Mi* 10, *T* 8, *Ab* 24^{r}, *Ma* 1^{2}, *BGR-N* 15, *Cm*^{1} 39, *Ci* 48;

c) *articol hotărât – articol adjectival: H* 33–37, *P* 32–33, *Gr*^{1} 9^{v}–10^{r}, *Gr*^{2} 7^{r}–11^{r}, *Pt* 21–22, *I*^{1} 11–12, *I*^{2} 15–17;

d) *articole proprii* şi *articole improprii*: *Cr* 43.

Observații:

În capitolul despre sintaxa articolului, Alboteanu, enunțând regulile de folosire a articolului hotărât, consemnează şi forma *al* a articolului posesiv, pe care, însă, o consideră „o particulă" care este folosită atunci când numele proprii „să întocmesc cu pronumele stăpânitoare [...]: *Constantin al mieu, Gheorghie al vostru*" (*Ab* 98^{v}). Dacă această „particulă" lipseşte, „să poate pune la numele propriu articulul hot[ărât]" (*ibidem*).

Maior numeşte încă două tipuri de articol: *unitatis* şi *partitivum*, dar nu le defineşte şi nici nu le exemplifică (*Ma* 8^{2}).

BDD-A1300 © 2002-2003 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.58 (2026-11-16 20:50:49 UTC)

În gramatica din 1848, Câmpeanu identifică numai articolele *deplin-determinative* (= articolele hotărâte) şi *nedeplin-determinative* (= articolele nehotărâte) (*Cm*[1] 39), fără a distinge, aşa cum va face în ediţia a doua, din 1880, articolele adjectivale şi articolele posesive (*Cm*[2] 74). Referindu-se la articolele nehotărâte, Câmpeanu susţine că acestea „n-au numerul înmulţit, pentru că *unii* şi *unele* însemnează o parte din tot sau o speţie din gen, sau, după logică vorbind, *unii* şi *unele* sunt semne pentru conceptele particulare, iară nu pentru acele singulare: cel mult la înmulţit se poate zice *nişte*" (*Cm*[1] 43). În capitolul consacrat sintaxei articolului, discutând normele de folosire a articolului hotărât „cu numele ce determină sferele singulare, particulare şi generale ale obiectelor" (*ibidem*, p. 166) şi cu alte părţi de vorbire pe care le poate „determina", Câmpeanu susţine că atunci când acesta „se aplică cu pronumele posesive [...] se socoate ca *articul relativ*, pentru că el atunci, întocmai ca pronumele relative *carele*, *carea*, priveşte asupra obiectului atins puţin mai nainte în vorbă sau în scris" (*ibidem*, p. 172–173). În această situaţie, articolul hotărât primeşte în faţă „particula *a*, privită [...] ca prepoziţie" (*ibidem*, p. 172). Formele articolului adjectival sunt interpretate ca „un fel de pronume relativ, ce se concordă cu substantivul său în gen, numeri şi cazuri, iară cu adiectivul numai în gen şi numer" (*ibidem*, p. 170), care s-a format din pronumele relativ *ce* (situat între substantiv şi adjectiv) şi articolul hotărât.

Circa include în categoria articolului „definitor" sau „definitiv" formele articolului hotărât şi cele ale articolului adjectival (*Ci* 48), iar în categoria articolului „nedefinitor" sau „indefinit" numai formele de singular ale articolului nehotărât, precizând că acest articol „n-are decât singularul" (*ibidem*, p. 50).

În *H* 34–35, *P* 33, *Gr*[1] 10[r], *Gr*[2] 11[r] sunt indicate două forme de articol adjectival: *cel*, *cea*, *cei*, *cele* şi *ăl*, *a*, *ăi*, *ale*.

La Platon şi Ianovici, articolul adjectival este înregistrat numai în forma *cel*, *cea*, *cei*, *cele* (*Pt* 21, 22, *I*[1] 12, *I*[2] 16, 17).

În *H* 29–30, *P* 27, *Gr*[1] 8[v]–9[r], *Gr*[2] 16[v]–17[r], *Pt* 102, articolul nehotărât este considerat adjectiv pronominal nehotărât, iar în *I*[1] 37, 38 şi *I*[2] 53, pronume nehotărât.

Pentru Platon, articolul posesiv este prepoziţia *a* care însoţeşte „ajectivele determinative posesive" şi care, atunci când acestea precedă substantivul determinat, „se articulează într-un tip deosebit, adică: se articulează prepoziţia *a* la bărbăteştile singulare cu *l* şi plurale cu *i*, iar la cele femeieşti numai la multuratic cu *le*" (*Pt* 105).

În prima categorie de articole, Crasan include articolul hotărât. „Articolii" din a doua categorie sunt numiţi „improprii" pentru că sunt „accentuaţi şi au un înţeles al lor special" (*ibidem*), după care „au primit şi diferite numiri: 1. demonstrativi sau arătători: *acest*, *ăst*, *acel*, *cel*, *ăl*, *această*, *astă*, *acea*, *cea*, *a*; 2. interogativi: *care?*, *ce?*; 3. relativi: *care*; 4. nedefiniţi: *fiecare*, *oricare*, *tot*, *toată*, *un*, *o*, *alt*, *altă* etc." (*ibidem*, p. 43, 44), autorul făcând, evident, confuzia cu adjectivele pronominale demonstrative, interogative, relative şi nehotărâte. Considerând dominantă pentru

BDD-A1300 © 2002-2003 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.58 (2026-11-16 20:50:49 UTC)

articol caracteristica acestuia de marcă a determinării substantivului, Crasan face precizarea că „articolii improprii, afară de *cel–cea*, s-au trecut în rândul articolilor" numai pentru că determină numele. Însă el are în vedere şi faptul că „articolii improprii" s-ar putea considera „ca agective, după formă" sau „s-ar mai putea lua drept părți de cuvânt separate, cu numele de demonstrativi, relativi etc. sau s-ar putea face din ele o clasă aparte numită demonstrativi" (*ibidem*, p. 44).

3.3. *Gramatici în care clasa articolului cuprinde trei tipuri de articole*

Schema cu trei elemente în clasa articolului se prezintă astfel:

a) *articol hotărât – articol nehotărât – articol adjectival*: *V* 19–21, *N* 94, 106;

b) *articol hotărât – articol adjectival – articol posesiv: GB* 11–13, *HPR* 33, *HPAR* 42, *Ms* 29, 30, 35, *CC* 8–10, *CG* II, 116, *Mnl*[I] 32–33, *Cm*[2] 74, *Str* 101;

c) *articulul hotărâtor* (= articolul hotărât) – *articulul nehotărâtor* (= articolul genitival *a, al* şi prepoziţiile *de, la, pre* şi *de la* pentru exprimarea cazurilor) – *articulul unătăţii* (= articolul nehotărât): *BD* 5[r]–6[r].

Observaţii:

Văcărescu este primul autor de gramatică ce identifică articolul adjectival, precizând că „*articolul arătătoriu* şi *săvârşitoriu*" (= articolul adjectival) şi „*articolul nesăvârşitoriu*" (= articolul nehotărât) „sunt pronume" (*V* 21), care „să înduplecă cu numele ca şi articolu" [hotărât] şi din acest motiv „să numesc articol dă pronume" (*ibidem*, p. 56); deosebirea dintre articol şi pronume este regimul morfologic sau sintactic al acestora: „cu articolii să alcătuiesc numele, iar cu pronumele graiurile" (*ibidem*, p. 123).

Nădejde consideră *un, o* numerale şi *nişte* pronume, folosite ca articole „pentru a arăta că nu se ia cuvântul într-un înţeles hotărât" (*N* 106).

Golescu nu denumeşte cele trei tipuri de articole, ci vorbeşte de trei „chipuri": „cel dântâiu" (= articolul hotărât), „cel dă al doilea" (= articolul adjectival) şi „cel dă al treilea" (= articolul posesiv-genitival), fiind primul autor care identifică corect atât formele articolului adjectival, cât şi cele ale articolului posesiv-genitival (*GB* 11–13).

Heliade nu admite, în cele două gramatici publicate în 1841, articolul ca parte de vorbire; totuşi, în capitolul despre adjectiv enumeră „numiţii articoli" din „dialectul român": *cel, cea*, care se pun „înaintea ajectivilor fisici şi morali", *al, a, ai, ale*, care se pun „înaintea ajectivilor posesivi, a celor de număr ordinal şi a cazului genitiv, pentru că şi acesta arată o posesie", şi *lu, le, a, i, le*, care se pun „în urma substantivilor" (*HPR* 33; cf. *HPAR* 42).

Massim clasifică articolele în *proprii* (= articolele hotărâte) şi *improprii*, iar pe cele *improprii* în „demonstrativul *ăl* sub forma *al* prepus numai substantivelor [...] şi însuşi demonstrativul întreg *ăl* sau *cel* prepus adiectivelor" (*Ms* 36).

Ca şi Massim, Manliu distinge două tipuri de articole: *proprii* şi *improprii*. În primul tip de articol include articolul hotărât, iar în cel de al doilea, articolul adjectival şi articolul posesiv (*Mnl*[I] 33).

BDD-A1300 © 2002-2003 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.58 (2026-11-16 20:50:49 UTC)

În ediția a doua a gramaticii sale, Câmpeanu are o nouă concepție asupra articolului. *Articolul nedeplin-determinativ* (= articolul nehotărât) din gramatica din 1848 este considerat în această lucrare adjectiv numeral, iar vechea clasificare a articolelor este înlocuită cu una nouă: „articoli determinativi propriu-zişi" (= articolele hotărâte) şi „articoli determinativi improprii" (= articolele adjectivale şi articolele posesive) (*Cm*[2] 74). Câmpeanu consideră articolele adjectivale şi posesive ca fiind „compuşi", primele din pronumele *ce* şi articolele hotărâte, celelalte din prepoziția *a* şi articolele hotărâte (*ibidem*).

Strajan face următoarea precizare în legătură cu articolul nehotărât: „Unii gramatici consideră şi adiectivul nedefinit *un, o, unii, unele* sau *nişte* ca articlu indefinit. Însă *un, o* nu poate fi articlu tocmai pentru că nu determină numele lângă cari se pune" (*Str* 104).

Budai-Deleanu susține că în limba română „nu este adevărat" *articulul unătății* (= articolul nehotărât), dar „fiindcă italianii şi franțozii îl numără la articul şi limba noastră la toate să loveşte cu cea itălienească, pentru aceasta am vrut să arăt şi chipul acesta, adecă *unu* şi *ună* sau *o*" (*BD* 6[r]–6[v]). După părerea lui Budai-Deleanu, formele *un–unii,ună/o–une* sunt fie nume, când *unu* „arată singur numărul", fie pronume, când „răspunde cu noima sa cuvântului *cutare*, spre exemplu *am văzut un om* – aici nu este nume ci pronume [...] şi primeşte asupra sa *firea unui articul* [subl. n.] care să declenează" (*ibidem*, f. 6[v]).

3.4. *Gramatici în care clasa articolului cuprinde patru tipuri de articole*

În aceste gramatici, articolele sunt grupate astfel:

a) *articol hotărât – articol adjectival – articol nehotărât – articol partitiv* (= prepozițiile care exprimă cazurile): *S* 25, *Gr*[3] 10[r];

b) *articol hotărât – articol nehotărât – articol adjectival – articol posesiv*: *Mnl*[2] 25–26, *Mnl*[3] 155–156, *Tk* 38–39, *Ph* 198.

Observații:

Săulescu este primul autor care indică articolul *nişte* ca formă de plural a articolului nehotărât, alături de formele de plural ale pronumelui nehotărât (*unii, unele*) (*S* 26). De asemenea, Săulescu este primul autor care include în clasa articolului tipul de *articol partitiv*, identificat în prepozițiile care exprimă cazurile: *de, la* sau *a* şi *de la* (*ibidem*, p. 25). În capitolul consacrat sintaxei pronumelui posesiv, discutând forma „posesivelor" când precedă substantivul, Săulescu susține că acestea „se prearticulează cu (*a*) şi cuviinciosul articol, precum *al, a, ai, al*" (*ibidem*, II, 28).

În *Gr*[3] este aceeaşi confuzie a pluralului articolului nehotărât cu cel al pronumelui nehotărât (*Gr*[3] 12[r]). *Articolul partitiv* este definit ca articolul care „arată numai o parte luată din ceva" (f. 10[v]–11[r]) şi este ilustrat numai prin prepoziția *de*.

În gramatica din 1886, Manliu clasifică articolele după trei criterii: a) „după întrebuințare", în *articlu scurtat* sau *propriu* (= articolul hotărât) şi *articlu întreg*

BDD-A1300 © 2002-2003 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.58 (2026-11-16 20:50:49 UTC)

sau *impropriu* (= articolul adjectival şi articolul posesiv-genitival); b) după partea de vorbire însoțită de articol, în *articlu substantival* (= articolul posesiv-genitival) şi *articlu adjectival* şi c) după gradul de determinare, în *articlu hotărâtor* şi *articlu nehotărâtor* (*Mnl*[2] 25–26). Deci, spre deosebire de *Mnl*[1], în această gramatică sunt introduse în clasa articolului şi articolele nehotărâte, autorul făcând precizarea că acestea „țin mai mult de numerale" (*ibidem*, p. 26). În gramatica din 1894, Manliu face o nouă clasificare a articolelor, şi anume: *articol enclitic* sau *substantival* (= articolul hotărât) şi *articol proclitic*, în care include: *articolul adjectival*, *articolul pronominal* sau *prepozițional* („articolul substantival alipit enclitic de prepoziția genetivului *a*" = articolul posesiv-genitival) şi *articolul numeral* şi *partitiv* (= articolul nehotărât) (*Mnl*[3] 155–156).

Tiktin grupează articolele în două categorii: *hotărâte* şi *nehotărâte*, iar în cadrul celor hotărâte deosebeşte trei forme: „1. forma enclitică, adecă aninată la sfârşitul numelui [...]; 2. forma *cel* [...]; 3. forma *al*" (*Tk* 39). Discutând articolul hotărât, Tiktin atrage atenția că acest articol nu are plural (*ibidem*, p. 42).

3.5. *Gramatici în care clasa articolului cuprinde cinci tipuri de articole*

În gramaticile studiate există două tipuri de clasificare:

a) *articol hotărât – articol posesiv – articol adjectival – articol pronominal – articol nehotărât*: *Hl* 9–10;

b) *articol hotărât – articol posesiv – articol adjectival – articol nehotărât – articol partitiv*: *Gh* 88–94.

Observații:

Ca *articol pronominal*, Hill indică particula deictică din structura pronumelui demonstrativ: *acesta* (*ibidem*, p. 10).

La Ghibănescu, *articolul pronominal* este articolul posesiv-genitival (*Gh* 91), iar *articolul partitiv* este pluralul articolului nehotărât *nişte* (întrucât „cu articulul numeral în plural arătăm adesea numai o parte din ființele ce reprezintă numele") (*ibidem*, p. 93).

În concluzie, după aceste observații referitoare la studiul articolului în cele mai importante gramatici scrise în secolele al XVIII-lea şi al XIX-lea, putem afirma că multe dintre problemele pe care le pun încadrarea articolului în structura morfologică a limbii române şi identificarea sau acceptarea tipurilor de articol au fost şi rămân încă în litigiu.

SIGLELE GRAMATICILOR STUDIATE

A = Amfilohie Hotiniul, *Lecțione, adecă cuvântare scoase de la întâie parte a gramaticii P.E.H.A.U., pentru învățătura limbii moldoveneşti şi ruseşti, date în tipari pentru folosul celor ce vor vre să înveți au una, au alta dintru acesti doauî limbi*, tipărită în tipografia ce politicească, în târgul Ieşului, 1789.

Ab = I. Alboteanu, *Gramatica românească*. Întocmită de... şi predată la Seminarul de la Socola [ms. *539*, din anii 1809–1810, BAR].

BDD-A1300 © 2002-2003 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.58 (2026-11-16 20:50:49 UTC)

B = N. Bălăşescu, *Gramatica română pentru seminarii şi clase mai înalte (Grammatica Daco-Romana)*, Sibiu, în privil. Tipografie a lui Gheorghiu de Clozius, 1848.

BD = I. Budai-Deleanu, *Temeiurile gramaticii româneşti*. Partea a II-a [ms. *2425* şi *2426*, de la începutul sec. al XIX-lea, BAR].

BGR-N = G. Bariţ, *Grămatică românească şi nemţască pentru tinerimea naţională*. Într-acest chip întocmită de un prietin al naţii[i]. Tipărită cu toată chieltuială Domnii[i] sale Rudolf Orghidan, cetăţan şi neguţătoriu de aici, Braşov, Tipografia lui Ioan Gött, 1838–1839.

CC = T. Cipariu, *Compendiu de gramateca limbei române*, Blaj, 1855.

CG = T. Cipariu, *Gramateca limbei române*. Partea I. *Analitică*, Bucureşti, 1869; Partea a II-a. *Sintetică*, Bucureşti, 1877.

Ci = Ir. Circa, *Gramatica limbei româneşti*. Partea I. *Etimologia* de..., Bucureşti, 1878.

Cm^1 = P. M. Câmpeanu, *Gramatică românească* de..., Iaşi, Tipografia Institutului Albinei, 1848.

Cm^2 = P. M. Câmpeanu, *Gramatica românească* de... Ediţiunea a doua, prelucrată din nou cu un adaus la gramatica generală... Iaşi, Tipo-litografia H. Goldner, 1880.

Cr = Florian Crasan, *Noţiuni de gramatică aplicate la limba românească* de..., profesor la Şcoala de Comerţ din Bucureşti, Tipografia „Românul", Carol Göbl, 1882.

DL = C. Diaconovici Loga, *Gramatica românească pentru îndreptarea tinerilor*, acum întâia oară lucrată prin..., Buda, Crăiasca Tipografie a Universităţii Ungarii[i], 1822.

E = Dimitrie Eustatievici Braşoveanul, *Gramatica rumânească*, Braşov, 1757 [ms. *583*, BAR]; Dimitrie Eustatievici Braşoveanul, *Gramatica rumânească*, 1757. *Prima gramatică a limbii române*. Ediţie, studiu introductiv şi glosar de N. A. Ursu, Bucureşti, Editura Ştiinţifică, 1969.

GB = Iordache Golescu, *Băgări de seamă asupra canoanelor grămăticeşti* de..., Bucureşti, în Tipografia lui Eliad, 1840.

Gh = Gh. Ghibănescu, *Gramatica română. Fonetica şi morfologia* de..., Iaşi, Editura Librăriei Isr. Kuppermann, 1892.

Gr^1 = *Grămatică rumânească* [ms. *4362*, din prima jumătate a sec. al XIX-lea, BAR].

Gr^2 = *Gramatica* [ms. *1750*, de la mijlocul sec. al XIX-lea, BAR].

Gr^3 = *Gramatica rom*[âneasc㠖] [ms. *5124*, de la mijlocul sec. al XIX-lea, BAR].

H = I. Eliad, *Gramatică românească* de..., [Sibiu], 1828.

Hl = G. Hill, *Gramatica limbei române*, Bucureşti, în Tipografia Colegiului Naţional, 1858.

HPAR = I. Eliade, *Paralelism între limba română şi italiană* (Partea a II-a cu titlul: *Paralelismu între dialectele romanu şi italianu*. Partea II. *Forma ori gramatica acestor doă dialecte* de..., Bucureşti, în Tipografia lui I. Eliade, 1841).

HPR = I. Eliade, *Prescurtare de gramatica limbei romano-italiene*, Bucureşti, în Tipografia lui Eliade, 1841.

I^1 = V. Ianovici, *Grameteca limbei româneşti pentru întâea şi a doa clasă a scoalelor poporene*. Compusă de..., Viena, în Ediciunea č.r. administraţii[i] de cărţi scolastice, 1851.

I^2 = V. Ianovici, *Grameteca limbei româneşti pentru a triea clasă a scoalelor poporene*. Compusă de..., Viena, în Ediciunea č.r. administraţii[i] de cărţi scolastice, 1851.

ILV = *Institutiones linguae valachicae. Prima gramatică a limbii române scrisă în limba latină*. Ediţie critică de Gheorghe Chivu, Bucureşti, Editura Academiei Române, 2001.

L = A. T. Laurian, *Tentamen criticum in originem, derivationem et formam linguae romanae in utraque Dacia Vigentis vulgo valachicae*, Viennae, Typis Congregationis Mechitaristarum, 1840.

M = Macarie arhimandritul, *Gramatica mold*[oveneasc㠖], Sihla [ms. *102*, din anul 1772, BAR].

Ma = P. Maior, *Fragmente inedite de gramatică*, publicate de T. Cipariu în „Archivu pentru filologia şi istoria", nr. XI din 1867 (p. 27–33), nr. XV din 1868 (p. 297–299), nr. XVII

BDD-A1300 © 2002-2003 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.58 (2026-11-16 20:50:49 UTC)

din 1868 (p. 338–343), nr. XVIII din 1868 (p. 355–357) și nr. XIX din 1868 (p. 380–384).

Mc = N. Măcărescu, *Gramatica românească pentru clasele normale* [prelucrată după D. P. M. Câmpeanu] de..., Iași, Tipografia Institutului Albinei, 1848.

Mi = S. Micu, Gh. Șincai, *Elementa linguae daco-romanae sive valachicae*, Vindobonae, Typ. Josephi Nob. de Kurzböck, MDCCLXXX (1780).

Mnl[1] = I. Manliu, *Curs elementar și gradat de gramatica română. Etimologia și compoziținile* de..., profesore de limba română la Școala Centrală de Fete. Ediținea XI-a. Neschimbată, București, Editura Librăriei Socec [fără an].

Mnl[2] = I. Manliu, *Curs practic și gradat de gramatica română. Partea etimologică pentru uzul claselor secundare* de..., București, Tipografia Academici Române, 1886.

Mnl[3] = I. Manliu, *Gramatica istorică și comparativă a limbii române pentru cursul superior* de..., profesore de limba română la Școala Normală de Institutoare din București, București, Lito-tipografia Carol Göbl, 1894.

Ms = I. C. Massim, *Elemente de gramatica rumână* de..., profesor de limba latină în paralel cu cea rumână în Gimnaziul din București, București, Tipografia Colegiului, 1854.

N = I. Nădejde, *Gramatica limbei române. Fonetica, Etimologiea, Sintaxa și Istoriea limbei pentru clasele liceale* [după lucrările lui Diez, Cipariu, Hâjdău, Lambrior etc.], Iași, Editura Librăriei Petru C. Popovici, 1884.

P = I. Pop, *Grămatica rumânească*. Tipărită cu cheltuiala din Casa Școalelor Publice și priimită în clasurile de începători, București, Tipografia lui Eliad, 1835.

Ph = A. Philippide, *Gramatică elementară a limbii române* de..., Iași, Editura Librăriei Isr. Kuppermann, 1897.

Pt = C. Platon, *Manual de gramatică română*, compusă după scrierile celor mai buni autori, Iași, Institutul Albinei, 1845.

S = Gh. Săulescu, *Gramatică românească sau observații gramaticești asupra limbei românești pentru scoalele normale și ghimnaziale*, compusă de... Partea I-ia *Etimologhica*..., Iași, Tipografia S[fintei] Mitropolii, 1833; II. *Partea sintactică*, Iași, Tipografia S[fintei] Mitropolii, 1833.

Str = M. Strajan, *Manual de gramatica limbei române, cu deprinderi pentru aplicarea regulelor, întocmită pentru gimnazie și licee*. Partea I și II. *Fonetica și Etimologia*, București, Noua Tipografie Națională, 1880; Partea III. *Sintactica*, București, Noua Tipografie Națională, 1881.

T = R. Tempea, *Gramatică românească* alcătuită de..., Sibii, în Tipografia lui Petru Bart, 1797.

Tk = H. Tiktin, *Gramatica română pentru învățământul secundar. Teorie și practică. Partea I. Etimologia*, Iași, 1892; Partea II. *Sintaxa*, Iași, 1893.

V = Ianache Văcărescu, *Observații sau băgări dă seamă asupra regulelor și orânduielelor gramaticii rumânești*, în tipografia Sfintei Episcopii a Râmneculuí, 1787.

Vl = N. Tincu-Velea, *Gramatica română* [ms. *3930*, din anul 1839, BAR].

L'ARTICLE DANS LES GRAMMAIRES ROUMAINES DES XVIIIe ET XIXe SIÈCLES

RÉSUMÉ

Notre recherche se propose de faire l'analyse des modalités dont on a traité l'article dans 44 précis de grammaire (imprimés ou en manuscrit) du XVIIIe et du XIXe siècles, ayant en vue trois questions: concept, définition et classification de l'article.

BDD-A1300 © 2002-2003 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.58 (2026-11-16 20:50:49 UTC)

Identifié dans l'histoire de la grammaire roumaine comme partie du discours, comme pronom ou adjectif pronominal, comme élément linguistique qui indique le cas, le genre, le nombre ou la détermination du nom, l'article a été, à côté du numéral, l'une des classes grammaticales le plus controversées.

Le contenu abstrait et exclusivement grammatical mais surtout les valeurs et la distribution des types d'article, aspects auxquels on ajoute les nombreux problèmes de langue suscités par l'article, expliquent la diversité des opinions formulées à travers les époques sur cette notion, ainsi que le manque d'accord en ce qui concerne sa classification.

Institutul de Filologie Română
„A. Philippide"
Iaşi, str. Codrescu, nr. 2

BDD-A1300 © 2002-2003 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.58 (2026-11-16 20:50:49 UTC)